

får man på köpet när man går en sådan utbildning? En ny människosyn, ny syn på hälsa och större möjligheter att möta samhällsliga krav på egenvård? Här får vi även se hur skolan ständigt reproducerar medelklassens normer och värderingar. Ett faktum som har påpekats i stort sett alla skolstudier. Här kan man säga att avhandlingen visar hur utbildningen tenderar att befästa hierarkier. Ett slående intryck här är att samtidigt som omvårdnadsprogrammets mål är att utbilda till flexibilitet – att skapa en slags allt-i-allo-vårdare, verkar detta inte riktigt gå ihop i slutändan. Behovet av denna moderna vårdare finns naturligtvis i vårdsammanhangen, men kanske inte i den utsträckning som man har tänkt sig, än så länge i alla fall.

Som sagt, *Förändring med förhinder* är en gedigen, välskrivna avhandling som fyller en hel del kunskapsluckor.

Avhandlingens brister ligger främst på två plan, det teoretiska och ett mera principiellt metodiskt. Överhuvudtaget beskriver Margaretha Herrman sina teoretiska utgångspunkter på ett tydligt sätt. Men jag ser snarare på hennes diskussion som ett slags garnityr i inledningen som saknar koppling till själva brödtexen. Jag menar inte att diskussionen i det här fallet är oväsentlig, men jag hade velat se den till långt större del inkorporerad i avhandlingstexten i sin helhet. En diskussion kring analysen av det senmodernas villkor med omvårdnadsprogrammet som utgångspunkt, är ett syfte som blir svårt att uppnå, eftersom kopplingen inte övertygande tydliggörs. Vi får färdiga svar på vilka villkoren i det senmoderna samhället är, men dessa problematiseras aldrig. På vilket sätt de är utmärkande för ett samhälle som skiljer sig från tidigare epoker, är en fråga som torde ha varit spännande att ta upp till diskussion. Även om modernitetsdiskussionen är principiellt viktig för Herrmans avhandling så blir den något förutsägbar eftersom den inte levandegörs i förhållande till empirin.

Vad gäller författarens konsekventa tillämpande av sitt inifrånperspektiv, kan man säga att även om det på många sätt och vis är sympatiskt, så uppstår vid läsningen en kluvenhet. Att som etnolog hysa en hälsosam misstro mot sina informanter är nog bra. Men ibland verkar författaren att pendla från att tro dem helt och hållet till att vara närmast misstänksam mot dem. Här hade en generell diskussion kring intervjumetoden kanske inte varit helt fel. Vid läsningen fick jag en känsla av att författaren gör en metaforisk distinktion mellan de onda och de goda. Eleverna är de goda,

lärarna de onda. Förmodligen är detta dock en felaktig slutsats, bilden är mer nyanserad än så. Lärarnas röster hörs dock så gott som inte alls i materialet – av skäl som författaren klart och tydligt redogör för – samtidigt som de är påtagligt närvarande i elevernas intervjuutsagor, där de kommenteras och refereras till, ibland i inte alltför smickrande ordalag. I själva texten får lärarna stå som representanter för makten, utan att den positionen problematiseras eller nyanseras. Men det är i och för sig lättare sagt än gjort med tanke på att författaren inte har haft tillgång till lärarnas synpunkter. Faktum kvarstår dock, att de i avhandlingen får en omild behandling.

Den här avhandlingen har öppnat för ett nytt spännande fält inom "hälsans etnologi". Genom sin rika empiri och fylliga beskrivning är den ett viktigt bidrag till förståelsen av utbildningen av vårdpersonal och hur överordnade mål och ideologer genom utbildningen görs till ledstjärnor för den moderne vårdaren. Framför allt är det dock intressant att följa Margaretha Herrmans resonemang kring hur dessa ledstjärnor tenderar att ifrågasättas och omförhandlas inom klassrummens väggar.

Finnur Magnússon, Lund

Susanna Hedenborg: *Det gåtfulla folket: Barns villkor och uppfattningar av barnet i 1700-talets Stockholm*. Stockholm Studies in Economic History. 1997. 321 s., ill. English summary. ISBN 91-22-01774-7.

I avhandlingen *Det gåtfulla folket* ger sig ekonomhistorikern Susanna Hedenborg i kast med den spännande frågeställningen vad ett barn är och vad som kännetecknar barndom. Hennes studieobjekt är vad hon kallar "ekonomiska, sociala och kulturella livsbetingelser" (s. 1) för barn i åldrarna 7–15 år i Stockholm under 1700- och 1800-talen. Materialet utgörs av lagstiftning, ekonomiska regleringar, kyrkskolornas och trivialskolans material, skolböcker och barnlitteratur. Spännvidden i materialet är föredömlig, eftersom barndomsuppfattningar ofta ensidigt dragits ur materialkategorier som uppfostringshandböcker eller barnböcker.

Hedenborgs utgångspunkter är att barnet och barndomen är "både biologiska och sociokulturella fenomen" (s. 3). Hon är starkt kritisk mot en användning av ett "socialkonstruktivistiskt" perspektiv, eftersom ett sådant innebär att "barn är en konstruerad grupp som kan upplösas med hjälp av nya begrepp" och att det på

så vis blir omöjligt att avgöra ”vad som är en handling mer eller mindre i enlighet med barns behov” (s. 12). Hon påpekar också att socialkonstruktivister som Allison James och Alan Prout faktiskt inte menar att barndomen är alltigenom konstruerad. Snarare handlar det om olika tidsbundna tolkningar utifrån en uppfattad biologisk omognad, utan att mötet mellan biologi och kultur egentligen problematiseras, menar hon. Inledningen, som också innefattar en kritik av Philippe Ariès teser om barndomen och kärleken till barnet som en konstruktion av 1700-talets borgerlighet, lovar en spännande och välbehövlig granskning av konsekvenserna av en barndomsforskning ur ett rent konstruktivistiskt perspektiv.

Hedenborgs eget angreppssätt är att spåra uppfattningar om barnet genom att ”studera både handlingar och attityder, dvs. både hur barnen behandlades och tankar om hur barnet skulle behandlas” (s. 24). Hon gör detta genom att genomgående ställa fyra frågor till sina olika materialkategorier: gjordes avgränsningar mellan barn och vuxna? Kan man inom gruppen barn se ytterligare gränsdragningar t.ex. mellan pojkar och flickor och mellan barn från olika samhällsklasser? Vilket ansvar tillskrevs barnen? Hur såg socialisationsprocessen ut (socialisationsprocessen tycks här främst syfta på mål och metoder för uppfostran/inläring i familjen och i skolan)?

Materialbearbetningen finns redovisad i fem kapitel. Det första handlar om lagar och ekonomiska förordningar i relation till barndomsuppfattningar, det andra om att flytta hemifrån satt i relation till bl.a. ålder och social klass. I följande kapitel granskas skolan vad gäller t.ex. ålder för skolstart, skolgångens längd och vilka skolböcker som användes. Det fjärde och femte handlar om litteratur riktad till barn: ABC-böcker, skolböcker och etiketsböcker. I det femte kapitlet behandlas specifikt den nya mer empatiska barnsyn Hedenborg menar kan skönjas i denna typ av litteratur mot slutet av 1700-talet. Nu uppkom också en ny typ av barnböcker som var till för att roa snarare än undervisa.

Utifrån sitt material drar Hedenborg slutsatsen att barndomsuppfattningarna präglas av både kontinuitet och förändring. Under hela den undersökta perioden gjordes en tydlig åtskillnad mellan barn och vuxna. Många av de åldersgränser som fanns redan på medeltiden gäller än idag, t.ex. att barn anses straffmyndiga vid 15 års ålder. Andra åldersgränser har förskjutits uppåt, det gäller t.ex. ålder för flytten från föräldrahemmet och ålder för att börja arbeta. Mellan åren 1730 och

1830 försköts dessa åldersgränser uppåt från ca 15 till uppemot 18 års ålder. Hedenborg visar också hur det fanns stora skillnader mellan barn av olika kön och från olika sociala klasser. Generellt sett stannade flickor längre i föräldrahemmet och började också yrkesarbete senare än pojkar. Framför allt gällde detta medelklassens flickor liksom döttrar till ensamstående mödrar. En generell trend, menar författaren, är att barndomen som en period av mindre ansvar och färre rättigheter, har förlängts över tiden.

Hedenborgs resultat bestyrker dem som framkommit i annan forskning. Hon försöker dock på ett berömvärdt sätt se till skillnader mellan pojkar och flickor och mellan barn från olika sociala klasser och behandlar inte ”barn” som en enhetlig grupp, vilket annars ofta är fallet. Samtidigt är problematiken med författarens undersökning mångfaldig. Det främsta problemet gäller hennes teoretiska utgångspunkter, eller snarare att dessa inte ordentligt tydliggörs förrän i bokens sista kapitel.

Författaren vill förstå barn- och barndomsuppfattningar som tankefigurer i Johan Asplunds tappning. Dessa existerar mellan och påverkas ömsesidigt av vad Asplund kallar den diskursiva nivån (artikulerade ideologier och doktriner) och den materiella basen. Denna utgångspunkt innebär att diskurser aldrig är något som kan genomsyra samhällets alla delar, dvs. ett konstruktivistiskt perspektiv utesluts i själva utgångspunkterna utan att Hedenborg diskuterar detta eller ens tycks riktigt medveten om det. Vad mera är: till den materiella basen hör barnet som biologisk och psykologisk varelse. Barns biologi och psykologi måste alltså förstås som tidlösa egenskaper och kan aldrig nås av diskurserna, som befinner sig någon annanstans, långt borta. Barns biologi och psykologi förstås ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv, främst så som detta tolkats av Piaget, Freud och även senare generationers objektrelationsteoretiker (som dock inte nämns vid namn). Dessa teorier uppfattas alltså som korrekta uttryck för faktiska skeenden i barns liv, för barnet som essentiell varelse. Hedenborg är givetvis medveten om de invändningar ett sådant ställningstagande kan leda till, men menar att dessa teorier har kommit till så likartade slutsatser om åldersgränser för olika skeenden i barns utveckling, vilka dessutom tycks samstämmiga med vardagsföreställningar om barns utveckling, att det måste ligga något i dem. Hon för inga mer sofistikerade diskussioner runt ställningstagandet, utan konstaterar bara att detta är hennes utgångspunkter.

Om diskussionerna kring att placera Piaget och Freud som de rätta uttolkarna av det essentiella barnet är svagt utvecklade, finns under dem begrepp som inte alls problematiseras. Ett sådant är socialisation, som aldrig definieras, men tycks uppfattas som vuxenvärldens arbete med barn för att få dem att passa in i samhället. Att en sådan definition utgör en av de främsta måltavlor för konstruktivistiskt inspirerade barnforskare tycks Hedenborg omedveten om. Det innebär att uppfatta barndomen som en brist som måste åtgärdas, en progression, ett stegvis närmande till vuxenvärlden under vuxnas ledning. Istället skulle barndomen kunna förstås som ett diskursivt rum där olika positioner anges för barnet, ett rum barnet måste lära sig ta sig fram i och förstå sig själv igenom. Ur barnets subjektiva perspektiv kanske barndom främst kan förstås som effekter av barns förståelser av och reaktioner på vuxenvärldens konstruktioner av barn och barndom. Några sådana diskussioner för inte författaren

Också kritiken mot Ariès ter sig märkligt missriktad. I likhet med ”första vågens” kritik från slutet av 70- och början av 80-talet, missförstår Hedenborg Ariès för att tala om faktiska barn och faktisk levd barndom istället för om barn och barndom som begrepp. Att begreppet barndom inte fanns utvecklat förrän på 1700-talet, behöver inte innebära att barndom som levd verklighet inte existerade. Ariès är nog med att påpeka detta, men kanske behövdes Foucaults diskursbegrepp som en brygga för att barndomsforskarna skulle få hjälpmedel för att bättre förstå det revolutionerande nya i Ariès resonemang. Hedenborgs eget material ger också möjlighet till andra läsningar. Som hon flera gånger påpekar avskiljs barn som grupp alltmer från vuxna under den undersökta perioden. Samtidigt tonas individuella särdrag barn emellan ner, så att barn alltmer uppfattas som enhetlig grupp, där främsta skiljelinjen inte går mellan olika grupper barn – pojkar och flickor, arbetarbarn och borgerliga barn t.ex. – utan mellan barn som grupp och vuxna som grupp. Detta hade lika väl kunnat tolkas som belägg för Ariès och hans teser. Men Hedenborgs utgångspunkter utesluter en sådan tolkning.

Själv utgår Hedenborg från en teorimix där civilisationsteori och psykohistoria intar framträdande roller, dock utan att storheter på psykohistoriens område, som Lloyd deMause, finns med i litteraturlistan. Liksom deMause utför hon den tveksamma manövern att inte bara applicera vår tids syn på barn och barns behov på historiskt material, utan också jämställa beskrivningar av handlingar med faktiskt beteende. Författaren vill

veta hur barn behandlades och uppfattar att beteende kan utläsas rätt av ur diskursivt konstruerat (skriftligt) material som kyrkobokföring och skolordningar. Snarast borde sådant material förstås som ledtrådar till diskurser – och därigenom också kunna säga någonting om beteende gentemot barn, eftersom beteenden ur ett konstruktivistiskt perspektiv förstås som impregnerade med diskurser. Men en sådan läsning gör inte Hedenborg.

Att författaren är intresserad av beteende beror på att hon vill veta om barn behandlades bättre eller sämre förr i tiden än idag. Detta är givetvis en vansklig utgångspunkt, vilket hon också är medveten om. Anspråken på att kunna göra en sådan normativ bedömning blir också alltmer modererade under avhandlingens gång. Hon menar dock att den mjukare barnsyn som kommer till synes i materialet mot slutet av 1700-talet, skulle kunna förstås som en tilltagande empatisk förmåga hos föräldrarna. Likt deMause tycks hon i civilisationshistorisk anda skönja en evolution från ett mer okänsligt agerande från föräldrarnas sida mot en tilltagande civilisering av känslorna i form av en ökande förmåga till empati. Att hon väljer att studera materialet som direkta uttryck för beteenden och inte för diskurser gör också att hon får svårt att se att det vid ett och samma tillfälle finns olika motstridiga diskurser om barn och att kampen och hur barnet och barndomen skall förstås ständigt pågår. Hennes barndomshistoria blir istället betydligt mer endimensionell, harmlös och konfliktfri.

Avhandlingen är tillkommen inom projektet ”Människouppfattningarnas historia” under ledning av bl.a. de bemärkta Uppsalaforskarna Arne Jarrick och Johan Söderberg, men saknar tyvärr något av deras intellektuella skarpsinne och språkliga spänst. Den bärande ambitionen tycks vara att studera hur barn behandlades i 1700-talets Stockholm med vår egen tids uppfattningar om vad som är rätt och riktigt som måttstock. Aldrig ställs dock den avgörande frågan: varför är detta intressant? – annat än för att sätta oss till doms över en annan tid ur vår egen tids perspektiv. Det är dock alltför lätt att själv sätta sig till doms över Hedenborgs teoribyggande utifrån konstruktivismens självpåtagna tolkningsprimat. Snarare bör man berömma hennes ambition att inte bara stanna vid en diskursiv nivå, så som den kommer till synes i t.ex. uppfostningshandböcker, utan också söka närma sig barnens liv med hjälp av annat källmaterial. Ur ett konstruktivistiskt perspektiv är studier av praktiker och iscensättanden i vardagslivet alltför sällsynta. Också författarens moraliska upprördhet bör tas på allvar. Barnprostitution, incest och pedo-

fili får aldrig uppfattas som enbart en historia bland andra, ett iscensättande av en barndomsdiskurs jämbördig med andra. Att hon satt fingret på dessa konstruktivismens ömma punkter får ses som avhandlingens stora förtjänst.

Helene Brembeck, Göteborg

Karin Nordberg: *Folkhemmets röst. Radion som folkbildare 1925–1950*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Ste-hag 1998. 464 s., ill. English summary. ISBN 91-7139-408-7.

De senaste decennierna har medieforskningen fått en alltmer central position i forskningsdebatten och universitetsvärlden. Nya medieutbildningar har uppstått samtidigt som redan befintliga ämneskonstellationer vidgat sitt fokus. Inga humanistiska eller samhällsliga discipliner som utforskar det moderna samhället kan idag bortse från medieteknologins och masskommunikationens inverkan på kulturen. Forskarnas intresse har emellertid främst riktats mot vissa valda delar av medieutbudet, varvid film och TV blivit föremål för särskilt idoga utgrävningar. Inte minst gäller detta tvåloperor. När denna genre expanderade under 1980-talet växte samtidigt forskarvärldens intresse för populärkultur och analysen av tvåloperans narrativa strukturer blev då en nästan lika utbredd genre bland medieforskare som tvåloperan själv i TV-utbudet. Otaliga böcker och artiklar har författats om Dallas, Dynasty, Falcon Crest och Coronation Street, samt därtill ytterligare några spaltkilometrar om de mest kända deckarserierna.

Idag förefaller samma sak vara på väg att ske med IT. Samtidigt som denna bransch expanderar med buller och bång, vilket inte sällan uppfattas i termer av "IT-revolutionen", ökar också de vetenskapliga insatserna på området. Särskilda sektorsprogram med pengar öronmärkta för IT-forskning inrättas och nya forskningsprojekt inleds. Strax efter millennieskiftet kan man förvänta sig en allt stridare ström av avhandlingar och nyblivna doktorer på området.

Samtidigt som dessa medier uppslukat en stor del av den akademiska uppmärksamheten, tycks andra kommunikationsteknologier kunna passera utan att forskarmajoriteten höjer nämnvärt på ögonbrynen. Som Orvar Löfgren har påpekat har telefonen och radion säkerligen haft ett praktiskt inflytande fullt jämförbart med både TV och IT, utan att för den sakens skull ge upphov

till lika mycket forskning. Stundom dyker det emellertid upp nya avhandlingar även på dessa områden och idéhistorikern Karin Nordbergs *Folkhemmets röst. Radion som folkbildare 1925–1950* är ett exempel härpå. Nordberg har själv verkat som radiojournalist, för att därefter ägna mediet ett ingående studium. Resultatet har blivit en tegelsten på över 450 sidor med historikerns kärlek till notapparaten, som inalles rymmer inte mindre än 1.668 noter.

Bokens övergripande syfte är "att kartlägga radions utveckling som talat medium med utgångspunkt från dess kunskapsförmedlande roll samt att beskriva den process som kom att forma radions folkbildande uppgift och roll under de första tjugofem åren", som det heter i inledningen (s. 25). Radions barndom sammanföll ju med folkhemsprojektet och dess folkbildarambitioner och den nya tekniken dök lägligt upp som ett redskap för att distribuera de idéer som syftade till att omdana, modernisera och rationalisera samhället. Radion kom att gå "i tåten för ett andligt härnadståg för upplysning och välbstånd" (s. 14). Sociala ingenjörer, som läkare, professorer, industrimän, arkitekter, socialekonomer, ingenjörer och ämbetsmän, predikade rationalitet och modernisering inför en lyssnande allmänhet. Nordbergs huvudfokus ligger härvid på den för sin tid så karaktäristiska föredragsformen. Radion sände under 1930- och 40-talen omkring 1.000 program om året av föredragstyp och under undersökningsperioden lär man, enligt författarens uppskattningar, ha sänt i runda tal 30.000 dylika monologer.

Boken är uppdelad i tre huvuddelar, som i sin tur är indelade i sammanlagt nio kapitel. I första delen behandlas framväxten av en svensk radioprofil. Nordberg skiljer mellan tre olika radiotraditioner. I USA blev radion framför allt annonsörernas medium med ett reklamfinansierat utbud, inriktat på att "ge folk vad de vill ha", som det brukar heta. I de östeuropeiska staterna kom mediet främst att tas i bruk som ett statligt propagandainstrument och användas för indoktrineringssyften, medan radion i Västeuropa ställdes "i allmänhetens tjänst" (s. 33), som ett medel för folkbildning och folkfostran. Med tanke på mediets föga interaktiva karaktär är det emellertid inte alldeles klart vad som skiljer den folkfostrande från den propagandistiska radion, utöver författarens ordval. Distinktionen mellan de öst- respektive västeuropeiska radiotraditioner förefaller stundtals snarast upphävas av den senare beskrivningen föredragspredikningarna, även om denna tendens kanske inte är helt entydig. Med sina dis-